

УДК 811.161+811.11

В.О. Бобков,

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

ВІДТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ З МЕТРОЛОГІЧНОЮ НАЗВОЮ МІШОК / WOREK / BAG У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ І GERMANСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ

*У статті висвітлено вживання та функціонування ФО із назвою **мішок/ worek/ bag** в українській, польській та англійській мовній картині світу. Подано їх детальний аналіз та порівняно вживання.*

*The usage and functioning of the Ukrainian, Polish and English metrological units with the unit **bag/ worek/ bag** are examined in the article. Its' detailed analysis and collation among the differing societies usage are presented here.*

Мовознавчі дослідження останніх десятиліть, присвячені вивченню фразеологічного складу мови, підтвердили гіпотезу про те, що фразеологія становить певну систему, яка є прямим відображенням процесів, які мають місце у житті суспільства та його мовній картині. Як зазначає дослідниця когнітивістики Л.І. Даниленко, у лінгвістиці останніх десятиліть активно розвиваються ті напрями, які так чи інакше пов'язані з феноменом “мова як представник певної культури й ментальності” [3, с. 208].

Впроваджене останнім часом до мовознавчих досліджень поняття

мовної картини світу досить широко вживається в етнолінгвістичних дослідженнях (напр. Є. Бартмінський, Я. Токарський, В. Дем'янков, Д. Добровольський, С. Нікітіна, Г. Лакофф, А. Вербицька, А. Райхштейн та інші), що найчастіше трактується в інтуїтивний спосіб, і вимагає, на нашу думку, більш детального аналізу, який стосується початкової для теорії мови проблеми відношення мови до реальності. Найновіше мовознавство прямує, в результаті, в напрямку далекоглядної суб'єктивності, в той час коли традиційна лінгвістика репрезентує більш об'єктивні відношення між мовою та реальністю [11, с. 39].

Метрологічна лексика, за нашими даними, ще не була предметом спеціального дослідження ні загального, ні слов'янського мовознавства. Словникові дефініції засвідчують багатовимірність назв метрологічних одиниць і значний потенціал ФО, до складу яких вони входять. Фразеологізми з метрологічним компонентом **мішок/ worek/ bag** в мовних картинах різних етносів мають багату традицію культурно-філософської та духовно-історичної інтерпретації.

Назва **мішок/ worek/ bag** співвідноситься з одиницею великої місткості, що безпосередньо відображається в образному сприйнятті носіїв досліджуваних мов. Різне образне осмислення цієї назви проявляється і в значеннях ФО, до складу яких вони входять [2, с. 177]. Тому метою пропонованої статті є дослідження презентації фразеології з метрологічним компонентом **мішок/ worek/ bag**, що застосовується у слов'янському та германському мовному просторі у сферах діяльності людини й містить оцінні ознаки: дає характеристику людини, її рис характеру, характеризує одяг людини; деякі, обрані для аналізу ФО вживаються у складі сузір'їв, відтворюють реалії сьогодення.

Матеріалом статті стали теоретичні надбання сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, присвячені дослідженню когнітивної лінгвістики, лексикографічні джерела, а також дані існуючих мовних корпусів, що нотують значний за обсягом фактологічний матеріал.

Лексема **мішок/ worek/ bag** є назвою метрологічного виміру великої місткості і має давнє походження, тому багата фразеологія з цією назвою в обраних для дослідження мовах. Н. Арутюнова відзначає, що людина завжди гостріше відчуває негативні стани (відхилення від норми), ніж позитивні, які радують лише в момент свого настання [1, с. 284].

Фразеологічна пам'ять мовців зафіксувала вживання укр. **дірявий мішок**; пол. ФО **dziurawy worek**, в яких прослідковується ідентичність образного сприйняття значення “надзвичайно марнотратна людина, яка витрачає гроші для заспокоєння своїх забаганок”. Прикметники **дірявий, dziurawy** є експресивами, що містить негативні оцінні ознаки. ФО укр. **дірявий мішок**; пол. ФО **dziurawy worek** функціонують з додатковою семантичною ознакою “щось, що ви-

магає постійних грошових витрат, дотацій, субсидій, фінансування – без видимого, очевидного результату”. В англійській мовній картині інше образне представлення цієї семантичної моделі: **a beggar’s purse is bottomless/ the beggar’s wallet has no bottom**, де використані назви **purse, wallet**, що є місцем збереження грошових засобів, метафорично передають поняття “гроші, багатство”.

Ця комунікативна модель “надзвичайно марнотратна людина, яка витрачає гроші для заспокоєння своїх забаганок” присутня в мовних картинах світу й інших етносів: нім. **ein leerer Sack steht nicht aufrecht**; італ. **Sacco vuoto non sta ritto**, що відтворює паралельність образного сприйняття та є свідченням взаємодії різних культур Заходу, вказуючи на знання матеріальної і духовної культури народів різних етносів [8, с. 131].

У синонімічних зв’язках з ними перебувають багаті образність ФО: укр. **гаманця злидаря не наповниш; шербатого горщика не наллєш; дірявого мішка не насплєш; чужих злиднів не насатиш**; пол. **pustego worka nie postawisz prosto**, які побутують насперод в усному мовленні, зокрема просторіччі. Така різноманітність ФО однієї семантичної моделі дозволяє носіям мов зробити стилістично правильний вибір, що відповідає конкретній мовннєвій ситуації. Подібною за вживанням є ще одна ФО пол. **worek / beczka / studnia bez dna** “хтось або щось, в що вкладається багато праці/ роботи, грошей без видимого ефекту; про надмірну, надзвичайно велику кількість чогось”.

Образне сприйняття **мішка** як назви великої місткості для збереження грошових засобів лягло в основу пол. **wtedy wszyscy przyjaciele, kiedy worek jak/ jako cielę (a jak worek jako szmata, nie ma siostry, nie ma brata)**; укр. **доки мішки чують, доти шанують**, що вживаються у значенні “багата людина користується повагою; багато приятелів у багатій людини”. Пол. ФО має багатшу образність, представлену словами **siostra, brat, przyjaciele**, що передають поняття “найближчі родичі та друзі”. Функціонування ФО обумовлене вживанням назви **worek/ мішок** не як одиниці місткості твердих і сипучих тіл, а як місця збереження великої кількості грошових засобів, чим створюється іронічний відтінок висловлювання. Лексичною площиною для образного представлення достатку, багатства у цій ФО виступають емоційно насичені назви **wór (міх) i torba (торба)**: **kiedy wór jak cielę, to są przyjaciele, a kiedy wór jak lata, nie ma ani przyjaciela ani brata; gdy masz torbę jak cielę to są przyjaciele, a jak torba zmaleje, znikną przyjaciele**.

Про людину, яка має багато грошей в Україні говорять **грошовитий (золотий) мішок**, у Польщі – **worek z pieniędzmi**, що мають відмінності формального плану. Ці ФО двозначні: 1) “капітал, багатство”: Поет-демократ славить вільні взаємини між людьми, не за-

лежні від приватної власності, від грошового мішка; 2) зневажливо про когось, хто має великий капітал; про багату людину”: То був не просто багач, а справжній грошовий мішок [ФСУМ I, с. 498].

У ФО **wrzucić/ wpakować/ wsypać coś w jeden worek/ do jednego worka** “змішувати різні справи; одночасно виконувати різні справи; ігнорувати існуючі між різними справами різниці; і як результат ототожнювати різні справи”; “однаково трактувати, оцінювати речі різної не порівняльної вартості, якості” вільно взаємо замінюються дієслова з видовою категорією доконаності **wpakować, wsypać, wrzucić**. Напр.: Nie biorę pod uwagę różnych rodzajów spółdzielczości. Wrzuca to wszystko do jednego worka [17, с. 628].

Слов'янська мовна картина зафіксувала пол. **prawnik czyści worek, lekarz ciało, spowiednik sumienie**, в основу якої покладено спостережливість за роботою людей найбільш оплачуваних професій. Об'єднані однією семантичною ознакою слова: **prawnik, lekarz, spowiednik** (назви осіб за родом діяльності та приналежністю до привілейованого класу суспільства); **worek, ciało, sumienie** (метафоричне переосмислення достатку, здоров'я та дотримання прийнятих у суспільстві норм поведінки) використовуються в оцінно-характеризувальній функції, є словами-характеристиками, що викликають ефект образного забарвлення висловлювання [5, с. 58].

Особливості форми **мішка** лягли в основу ФО на позначення широкого одягу, що вільно висить й не пасує для когось: пол. **coś wisi na kimś jak na kółku/ jak na kij/ jak na wieszaku/ jak worek; coś wisi na kimś jak worek** укр. **щось висить/сидить на комусь як мішок/ як торба**; нім. **an j-m wie ein Sack hängen**. Англійська мовна картина експонує лаконічнішими засоби вираження цього значення, використовуючи дієслово **to bag**: Coat, which bagged loosely about him. Словом **baggy** з фамільярним відтінком англломовна спільнота характеризує мішкуватий, незграбний одяг людини. Подібне фразеологічне вираження ФО укр. **мішок мішком**, що має три значення. Перше, фамільярне значення – про “одяг, що не прилягає до тіла і робить фігуру незграбною”. Напр.: Не сукня, а мішок мішком [ФСУМ I, с. 498].

Друге, іронічне значення ФО **мішок мішком** найбільш придатне в описовій сфері, для характеристики огрядної, неповороткої і т. ін. людини. Напр.: Зайшов чоловік, мішок мішком [ФСУМ I, 498]. У германському мовному просторі представлено ФО **ein fauler Sack**, але з конотативною ознакою “ледача людина”, має іншу компонентну наповненість. Третє значення ФО **мішок мішком** “незугарно, погано”: – Ось подивіться!.. матерія гарна, а пошита [блузка] – мішок мішком [ФСУМ I, с. 498].

Аналіз особливостей вживання ФО **лантух/ мішок з половою**, що має два значення, показує, що може вживатися в контекстах з іронічним забарвленням: “огрядна, неповоротка і т. ін. людина”: Той

лантух з половою в окулярах займав пів кабіни ліфта [ФСУМ II, с. 415]; та у значенні “нерозумна, нерозсудлива, слабовольна і т. ін. людина”: А, та що тобі говорити, коли ти сам мішок з половою, макітра кучерява [ФСУМ II, с. 415].

Для негативної характеристики дуже говірливої людини, яка любить жартувати, говорити небилиці, слов’янській мовний простір вживає ФО: укр. **наговорити/ набалакати/ наказати/ намолоти/ наплести три/ сім мішків/ кіп гречаної вовни; наговорити сім мішків гречаного Гаврила**. Значна варіативність дієслівних компонентів цієї ФО змінює конотативне забарвлення висловлювання й збагачує виражальні ресурси мови [5, с. 58]. Просторічними варіантними виступають ФО: **набалакати і в торбу не забереш; нарозказувати міх, торбу і три оберемки; нарозказувати міх ще і в торбу не забереш; наказати аж з коробку**. Варіюються члени одного тематичного ряду одиниць малої місткості сипучих тіл (виступають варіантами): **міх, торбу і три оберемки; коробку**. Інші варіантні ФО **набалакати три мішки усячини; набалакати повен міх** “багато говорити” частіше вживаються у розмовній мові.

Синонімічну семантику має ФО укр. **два мішки й торба**, якими також характеризують хвастливу людину або людину, яка любить багато говорити. У збірці відомого українського пареміологіста М. Номиса “Українські приказки, прислів’я і таке інше” знаходимо такий контекст для ілюстрації вживання: Був такий кравець, що прийшов до добрих людей у село та й назвався кравцем, а ті йому й раді. Напоїли, нагодували, а там і сукно унесли. Подививсь кравець на сукно, на вікно; перегорнув сюди-туди, та й каже: “Два мішки й торба!” – “Е, ні, будьте ласкові – нам з сего юпку та свитку!” – “Е, я такий, що мішки шию!” – та й бувайте здорові! [7, с. 251].

Ця семантична модель дуже говірливої людини знайшла відображення в мові і мисленні представників інших мовних спільнот, що значно лаконічніше висловлюють цю думку. Так, американцями для вираження поняття “людина яка багато говорить, пустодзвін, хвалько” у розмовній мові вживається **bag of wind; windbag**; німцями – **einen Sack voll Lügen aufbinden**, а росіянами – **наврать с три короба**. Проте ці ФО побудовані на різній образності, що відображає різноманітність культур і національних характерів [8, с. 131], а також є свідченням того, що різні мовні спільноти користуються різними картинками світу, які є по суті основою національних культур [4, с. 39].

У представників слов’янського та германського мовного просторів виявляється паралелізм образного осмислення семантики “несподівано або помилково розкрити, розголосити чийсь секрет, чиясь таємницю”: укр. **випустити kota з мішка**; пол. **wypuścić kota z worka**; англ. **let the cat out of the bag**; нім. **die Katze aus dem Sack lassen**. Закріплені суспільною традицією двох мовних спільнот пол.

wylazło / wyszło coś jak szydło z worka; укр. **вийшло / вилізло шило з мішка/ торби** мають синонімічне значення і також вживаються, коли говорять про якусь таємницю, про щось, що трималося в таємниці; хід подій, обставини виявили те, що трималося в таємниці, щось, що показало свій правдивий характер і стало явним, очевидним. Різна образність пояснюється тим, що ФО представляють собою національно специфічні одиниці мови, які акумулюють культурний потенціал народу [4, с. 37].

Взаємодія культур позначилася на абсолютно ідентичних за образністю та семантикою ФО: укр. **купувати/ купити kota в мішку**; пол. **kupować/ kupić kota w worku**; нім. **die Katze im Sack kaufen** – “купити щось без перевірки”, що мають негативну конотацію “придбати що-небудь, не знаючи його якостей”. Ці ФО протягом століть не втратили свого значення та широко вживаються носіями мовних спільнот про що свідчать опрацьовані лексикографічні джерела [ФСУМ I, с. 498; 7, с. 251].

Неадекватну поведінку людини, яка дуже вражена, приголомшена чим-небудь і, яка внаслідок чого стала схожою на недоумкувату виражає укр. ФО **як/ мов/ ніби з-за вугля/ угла / рогу (мішком) прибитий/ намаханий**. Вживання фонетичних варіантів **вугля/ угла** вказує на його просторічне застосування. Напр.: На Христю – як найшло що: безпам’ятна, наче з-за вугля мішком прибита, вона вештається поміж людьми [ФСУМ II, с. 689].

У слов’янській та германській мовних картинах метрологічна назва **мішок** виступає образною характеристикою статури людини. Такими є ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками**; та англ. **a bag of bones**, що використовуються мовцями для іронічної характеристики дуже худі людини та антонімічний їм укр. **лантух/ мішок з половою** для іронічної характеристики огрядної, неповороткої і т. ін. людини. В укр. ФО назви **лантух і мішок** є семантично близькими і вживаються національно марковані компоненти-реалії **маслаки, полова**, що не мають адекватного вираження в інших мовах. У функціонуванні ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками**; англ. **a bag of bones** існують відмінності семантичного плану. ФО укр. **лантух/ мішок з кістками/ з маслаками** вживається для характеристики дуже худі, виснаженої людини. Такий приклад ілюструє її вживання: Черевний тиф, туберкульоз і жовтуха перетворили її дужого, вродливого сина на чорний лантух з маслаками, в якому ледве тліла іскра життя [ФСУМ II, с. 415]. ФО англ. **a bag of bones** характеризують не лише дуже худу людину, а й тварину. Наведемо короткий контекст: The cat had not been fed for weeks and was just a bag of bones [OX, с. 76].

З метрологічною назвою **worek** існує авторський вислів пол. **Worek Juszów**, який походить з XVI ст. і є назвою віршованого

трактату. Автор вислову С.Ф.Клоновіц описує Іуду, який мав мішок зшитий з чотирьох шкір: вовчої, лисичої, шкіри рисі та лева, що є алегорією всіх злодіянь; поема ділиться відповідно на чотири частини, в яких обумовлюються різні види злочинців” [16, с. 442].

У польській мові назва **worek** входить до складу ФО, яка вживається як власна назва. Так, сузір'я **Worek węgla** “Південний Хрест” (лат. Сгух) – констеляція південного неба. Використання довідкової літератури допомогло встановити, що це найменше з 88 сузір'їв, але одне з найвиразніших. Воно складається з чотирьох яскравих зірок, які tworять хрест, та містить темну пилову імлу. В Польщі цього сузір'я не видно. Приклад функціонування знаходимо у В.Копалінського: *Samotna, wieczna noc na plecach niesie Po Mlecznej Drodze czarne węgla wory* [16, с. 1306].

З жартівливою конотацією вживається укр. **повний/ повен мішок чого** “дуже багато чого-небудь”: *Повний мішок новин; Повен мішок радощів* [ФСУМ I, с. 498]. Повна і коротка форми прикметника **повний/ повен**. Жартівлива та іронічна конотація укр. **мішок сліз** “плаксива людина”.

Назви метрологічних одиниць **мішок** і **торба** (торба – метрологічна одиниця приблизного виміру, менша за мішок) перебувають у складі ФО **торба лиха і мішок біди** “дуже багато неприємностей”: Чи ж треба, хлопці, випускати пана? Йй-бо, він ще привезе торбу лиха і мішок біди [ФСУМ II, с. 891].

Отже, на основі проведеного аналізу фактичного матеріалу вдалося встановити, що в різних картинах світу метрологічна назва **мішок, worek, bag** активно використовується їх носіями у сфері фразеології як ефективний засіб спілкування у різних мовних середовищах. Зібраний та описаний матеріал виявив, що переважають ФО з негативною конотацією і причина такої особливості вбачається у психоемоційній сфері людської свідомості: усе позитивне людина сприймає як норму, хороше вона найчастіше навіть не помічає. Принагідне залучення ілюстративного матеріалу, почерпнутого з сучасних лексикографічних джерел, вказує на особливості семантичного плану вираження описуваних ФО. Перспектива подальшого дослідження вбачається в укладанні двомовних та багатомовних ситуативних словників.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М., 1988.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: м/н отношения, 1977. – 264 с.
3. Даниленко Л.І. Чеська пареміологія, її концептуальний простір і

культурні домінанти. – Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 208–221.

4. Добровольський Д.О. Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С.37–48.

5. Іваненко В.І. Конототивна семантика назв осіб у синтагматичній зумовленості вибору. – Мовознавство. – 1996. – № 4–5. – С. 58–67.

6. Мюллер В.К. Великий німецько-український словник. – Київ: Чумацький шлях, 2007. – 792 с.

7. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – Київ: Либідь, 1993. – 765 с.

8. Филиппова Ю.В. Актуализация личностных характеристик коммуникантов в контексте диалога культур. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Серия 19. – 2008. – № 1. – С. 131–137.

9. Фразеологічний словник української мови: в 2-х т. – Київ: Наукова думка, 1999. (ФСУМ)

10. Bańko Mirosław. Słownik porównań. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2004. – 266 s.

11. Bartmiński Jerzy. Językowy obraz świata. – Lublin, 1999.

12. Chochralski Jan Antoni. Mały Słownik idiomatyczny polsko-niemiecki. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1976. – 316 s.

13. Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives / G. Kristiansen, M. Achard. – Berlin–New York: Mouton de Gruyter. – 2006. – 499p.

14. Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. Fifth edition. – New York: Oxford University press., 1995.

15. Kopaliński Władysław. Słownik mitów i tradycji kultury. – 1997. – 1360 s.

16. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 840 s.

17. Wierzbicka Anna. Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne. – Lublin: Wyd-wo Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 535 s.

18. Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Elżbieta Sobol. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. – 590 s.